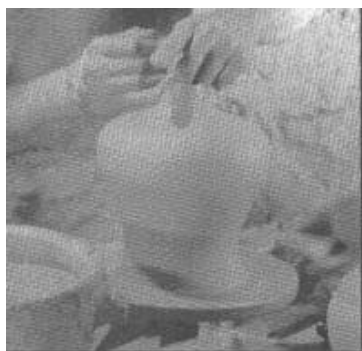

ELS CÀNTIRS I ELS CANTIRERS LA TERRA, GERMEN DE L'ART POPULAR VERDUNÍ

Ramon Boleda

*“En mútua carícia que els atansa,
l’home i la terra, es troben a Verdú.
Ell l’emmotlla amb sos dits, amb delectança.
Ella posa en sos dits un bes segur.”*

Carles Àlvarez, *Els càntirs de Verdú*

Abans, veure passar cada dia un carro de trabuc traginant argila pels cantirers, era per als verdunins una escena habitual, que, de tant veure-la, queia en la rutina i en la indiferència.

És ara que hom valora el que, per la cultura popular i etnogràfica del país, han representat durant més de cinc segles aquelles carretades curulles d’argila arrencada dels *terrers*, per convertir-les, com per art d’encanteri, amb milions de peces, càntirs, *sillons* i altres factures, sorgides de les mans dels artesans verdunins. Art rústec, popular i utilitari, que per popular i utilitari, al servei dels rics i dels pobres, tant important, com cap altre ho pugui ser.

La tradició ceramista de Verdú, arranca de l’època romana, amb la troballa de tres forns; dos d’oberts per coure obra per a la construcció –teules i toves-, i altre de cobert on, malgrat trobar-se en estat ruïnós quan es descobrí, s’apreciava la cambra de foc i uns arquets d’obra per sostenir la *graella*, apte per coure-hi estris casolans. Documentalment, no serà fins a la segona meitat del 1400 quan s’instal·là a Verdú, Antoni Guasch, cantirer procedent de la Selva del Camp que donà nom al carrer conegut pel Forn d’en Guasch, forn que passà després al seu fill, també Antoni.

A partir d’aquests, proliferen els *obradors*, encara presents als nostres dies. D’Antoni Guasch de La Selva, sabem que, ja afincat a Verdú, comprà el febrer de 1495 una *parada a la partida Berinaró* i que ensenyà de fer càntirs i *sillons* a les famílies dels Borrells i els Orobitg. És troba també un document de l’any

1514 signat per un Borrell, com a *mestre cantarer*, contemporani indiscutiblement d'en Guasch i aprenent d'aquest, perquè el títol de *mestre* no s'atorgava fins ben entrat a l'ofici. Un altre document ens mostra el dit Guasch integrat a la vila, com a *capità del baci dels pobres vergonyants*, (Hospital) que el 4 de març de l'any 1495 comprà un censal a Pere Rialp, a favor de l'Hospital. Encara que no es pugui demostrar, podríem pensar que Antoni Guasch és plantaria a Verdú portat pel creixement que a darrers del segle XV s'esdevenia a la nostra vila, que ja portava més de cent anys de concurrència anual a les dues fires i al mercat setmanal del dimecres; fires i mercats, impulsats pel domini de Poblet, *amo i senyor de la Vila i del Castell*.

Carro de *trabuc*

Abans de fer el trasllat hem de creure que s'asseguraria de l'abastiment i de la bondat de l'argila; matèria prima indispensable, per tal que li donés el resultat satisfactori, per fer front a despeses fortes com la compra de terrenys, la casa, el forn, l'obrador, etc., empreses que no faria negligentment, a la bona de Déu. Des d'aleshores, la *terra* s'ha extret de les partides dels *Carros* i de les *Basselles*, encara que els primers documents, sols parlen de la partida dels *Carros* que també rebia el nom de *Els Terrers*. Del 1549 és la referència d'una finca de Salvador Ramon, en la qual consta que; “.. a ponent affronta ab lo camí vell de Guimerà sobre los terrers que trauen terra los cantarers....” En el registre de propietats del 1548 hi consta que Antoni Borrell “*mestre canterer*” posseeix una finca als “*Carros*” que comprà a Joan Mallorques, que després passà als seus descendents Martí i Bartomeu també “*canterers*.”

És un fet inqüestionable, que els *sillons negres* de Verdú feien l'aigua fresca, qualitat molt a tenir en compte quan no és coneixien les neveres. Tota la ceràmica és porosa; però la de Verdú ho era molt més, per l'abundància de microelements de la seva argila que amb l'acció del foc, desapareixien, i produïen una

extraordinària porositat, deixant mullades permanentment les parets exteriors, fins i tot, desafiant l'ambient calorós de l'estiu.

Cal "Pitxot". En Ramon i en Josep –pare i fill- *tenyint l'aigua o remenant el bassó*

No totes les argiles del terme eren iguals. És per això que tots els cantirers freturaven posseir un tros de terra en les dites partides, com queda demostrat en molts documents de compra venda i també d'estrafolaris tractes verbals com el del Tadeo del Serres, propietari d'un tros als *Terrers* que va *pactar* amb el Lluís del Tecla, a primers del segle XX, *que amb el preu de 50 duros (250 Pts.) podia treure argila mentre aquest viuria*. També Antoni Anguera (Timó) tenia una parcel·la als *Carros*, d'on extreien argila tres o quatre cantirers, que a finals del segle XIX pagaven un duro (5 pts.) a l'any i més endavant, a principis del segle XX, o *tatxaren a 10 pessetes amb la condició que durant el mes de setembre no n'hi havien de treure* per por a que collissin els raïms de la vinya adjunta a dits *Terrers*.

En un amillament de l'any 1854, hi consta una finca d'un jornal i set porques a nom de: *Alfareros Cantereros*. que es registra novament l'any 1863, la qual tenien en comú, els cantirers de cal Tecla, de cal Berlí i de cal Gravat - Agustí Josa.

El *Llibre de les Stimes* (1549) ens dóna moltes referències de compravenda que els cantirers invertien aquesta partida. Sabem que n'hi compraren el polifacètic Cosme Guixar, *canterer*, que féu escriptura de compra a l'any 1642. El 1643, és Andreu Farrer d'una nodrida dinastia de cantirers dels ss. XVI i XVII,

qui comprà un tros als Carros a Joan Martí, també *canterer*. Més obsessiu és el cas d'Elisabet Bosch, *Viuda de Duxins* que havent enviduat a l'any 1639, passats tres anys, es ven el tros dels Carros a Jaume Rialp, *fadrí canterer*.. Elisabet, estroncades les llàgrimes del dol, és torna a casar, i ho fa amb el *canterer* Jaume Ramon Sambola. el qual, *junt amb la seva muller Elisabet, abans muller de Jaume Duxins*, el 20 de febrer de 1643 adquireixen de nou la finca a Jaume Rialp, *fadrí canterer*.

Benito Josa -Ca la "Soledad"- allisant amb la mitja canya un silló *xato*. Sobre el taulell, l'*escafeta*, el munt de *llamuig*, l'*aigué* i un grup de *brocs*.

Abans els cantirers, paraven llur activitat durant els mesos de desembre, gener i febrer, mesura imposada per antigues ordenances, i també obligat per les boires i gelades que dificultaven el procés de secatge de l'obra. Aquests mesos els cantirers els aprofitaven, per collir les pròpies olives o a collir-ne a jornal. N'hi havia que tenien la feina assegurada d'un any a l'altre, treballant als molins d'oli.

La majoria eren propietaris de *terrers*, i aprofitaven aquest interval de temps, per fer la *descoberta* retirant el pam o dos de terra superficial fins *descobrir* l'argila verge i amb el pic arrencar-la separant-ne les capes inservibles, alleugerint així les despeses, que quedaven reduïdes sols a la càrrega i el transport.

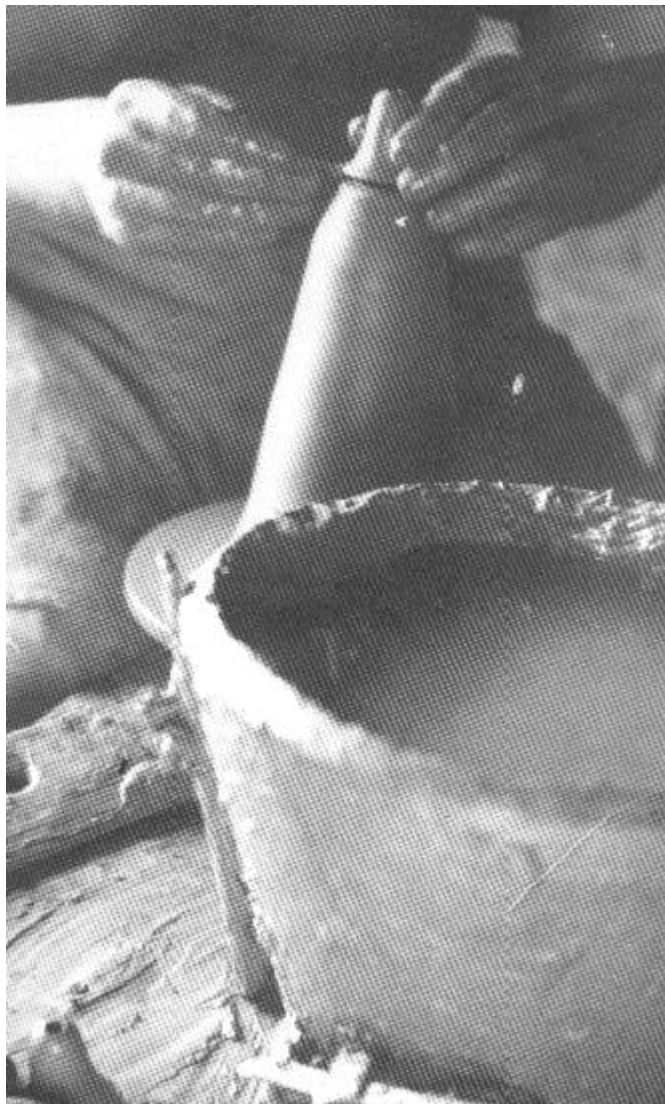
Pati de cal "Russio" amb l'estesa d'obra a punt d'enfornar

En una contracta del 1669, s'hi troben dos apartats que avalen el que he esmentat. En dita contracta, els cantirers Joan Ramon Sambola i son fill Vicent, Cosme Guixar major, Joan Guixar i son fill Cosme, Roc Minguell, Pere Antoni Corretger i Flavià Corretger, germans, Jaume Rialp, Andreu Nicasi, Martí Ramon, Magí Sambola, Joan Queralt, Vicent Ferrer, Josep Porta i son fill Joan, Llorens Estadella, Joan Lleonart, Josep Artús, Isidre Sambola i Jaume Martí, *tots ells oficials canterers de esta vila*, acorden vendre tota l'obra que faran durant quatre anys, a Joan Ferrer i Joan Josa, (en el document hi diu *pagesos*, però en realitat també eren cantirers). Entre els 19 capítols hi figura el que diu, *Que en tots els anys deixaran de treballar ni faran treballar els mesos de Gener, Febrer i*

Desembre. I en un altre, Que els canterers tindran obligació de tenir molt ben construyts y apariats los terrers a coneguda de dos mestres.

El transport de l'argila, és feia amb els *carros de trabuc* (no és gens temerari afirmar que l'acarreig donaria el nom de la tant cobejada partida.) En aquest quefer hi havia el citat Tadeo del Serres, que tenia *terror* propi; el Ramon del Foguet i el Claver Queraltó de cal Pubillet, que de tots, era el qui més s'hi dedicava.

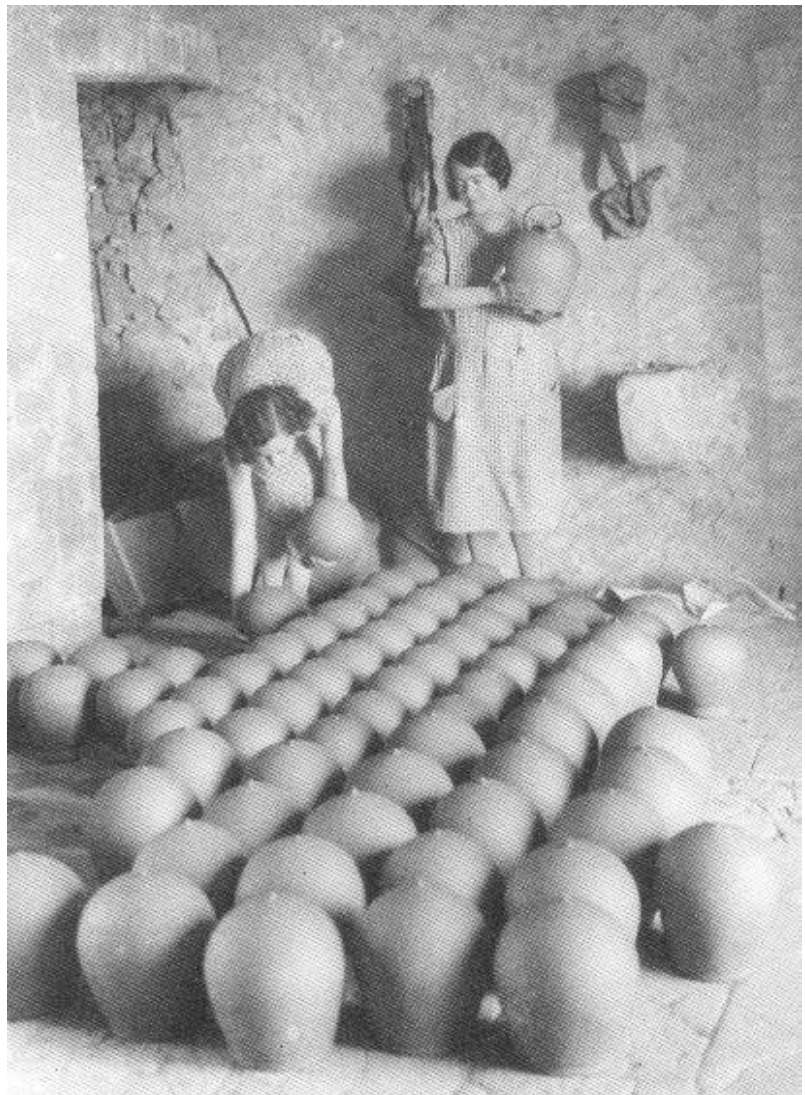
Els *Terrers*, estaven situats prop de 2 km. a sol ixent de la vila. La feina dels traginers consistia en fer la *descoberta* i *arrencar* l'argila, -suposant que no estigues arrencada prèviament pels propis cantirers,- i carregar el *carro de trabuc* amb la pala o amb el *covi terror* quan era molt aterrossada. L'argila, era més manejable i més fàcil d'enterrossar i de carregar, si havia agafat les gelades de l'hivern, perquè el mateix gel l'esberlava.

Benito Josa torneja brocs. Observis l'*escafeta*, l'*aigué* i els *brocs*

El trajecte, a excepció de la pujada dels *Carros*, era tot de baixada fins arribar a destí. Entraven a la vila pel camí de Guimerà, seguint pel carrer Bonaire, i pel carrer Margorell, travessaven la plaça Major pel costat de l'ombra, dirigint-se al carrer de Sant Miquel, on hi havia la majoria d'*obradors*.

Dels qui més recordo era el carretejar del Claver del Pubillet que pausadament sense nervis ni presses, tant s'hi anava de buit com carregat, xino-xano passava per la plaça menant les dues mules; la de l'*escala* (vares) i la dels *tirants* o *ganxos* del davant. La Descàrrega era joc de poques taules. Arribat a l'era o *pati*, el Claver seguint el ritual de sempre, frenava les rodes, treia la post del darrera, descollava la tanca que unia la caixa de *trabuc* amb les vares, i fet això, sols l'hi calia fer recular l'*escalé* perquè la caixa trabuqués l'argila, en un obrir i tancar d'ulls, i se'n tornava a carregar. El Claver, servia l'argila a varis cantirers i per cada carretada aproximada de 1'5 metres cúbics, cobrava en els anys de la post guerra, de 7 a 8 i 10 pessetes.

Sillons *mitja sindria*, encara tendres, abans de foradarlos

A partir d'ara, la feina estarà a càrrec dels de la casa o dels llogats aliens a l'ofici. Els cantirers donaven molts jornals per les feines complementàries, ja que el *mestre cantirer*, treballava tantes hores com podia en la seva especialització, damunt de la *roda*.

L'argila s'estenia per l'era amb el *xàpol* o a *covinets*; els terrossos més grossos s'esmicolaven amb una *massa* o *massó*, després amb una curra o rodet tirat per un animal es *corronava* fins a deixar-la ben fina. En el mateix *pati* tots els cantirers hi tenien la *bassa* i el *bassó*.

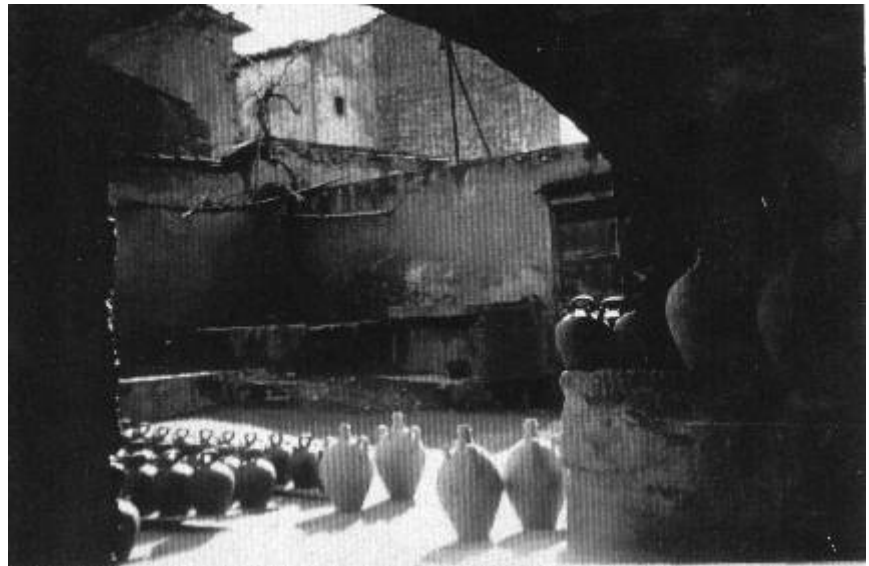

Guarniment d'un *silló xato* de ca la "Soledad"

Aquí entra en acció l'altre element indispensable: l'aigua. Amb ella s'omplia el *bassó* que normalment era una pica de pedra on es tiraven deu o dotze *covinets* d'argila refinada que continuadament era remenada amb un *remenador* de fusta. D'aquesta feina, en l'argot dels cantirers, se'n deia, *tenyir l'aigua*, per la fluïdesa de la barreja que sortia del *bassó* i és decantava a la *bassa gran*, situada a un

nivell més baix, passant per un *garbell* o *colador* per destriar-ne les *grapisses*. Aquesta operació s'anava repetint fins assolir la quantitat de fang desitjat. Passats uns quants dies, quan el *fang* s'havia assolat, primer amb una *cassa* i després amb una *paelleta*, es retirava tota l'aigua de la superfície i, per l'acció del sol i de l'aire, s'acabava d'eixugar fins a tenir el *punt* convenient, a ull del cantirer, per extreure'l i amuntegar-lo en el lloc més ombradiu i humit de l'*obrador*, tapant-lo amb saques mullades. D'aquesta manera el deixaven un temps perquè el fang es *confités*. i tingués la *corretja* o ductilitat apropiada.

És curiós el canvi de nom que de l'argila fan els cantirers, que deixarà el seu nom propi, per donar pas al *fang* al barrejar-li l'aigua. A Breda dir-ne fang era un desmèrit; no endebades es deia –i se segueix dient,- amb to despectiu, “*Ves a pastar fang*” i encara amb més ignomínia, “*Ves a pastar fang amb lo morro.*”

El pati de cal “Manxaneta” amb cànirs i sillons a eixugar. Al fons la bassa i, més alt, el bassó

De pastar el fang, se'n deia *maurar*; feina que feia el cantirer al començar la jornada abans de posar-se a la *roda* i també de l'aprenent que rebia el nom de *maurador*. Aquest, anava *maurant* durant el dia i subministrant el *fang*, preparat, a l'oficial *cantirer*. Primer es *maurava* amb els peus, sobre un munt de fang posat a terra, trepitjant-lo radialment del mig cap a les vores, ampliant la circumferència; després, tota la massa es posava damunt del *maurador* (taulell de pedra) i es tornava a *maurar* amb les mans una damunt de l'altra, per fer més pressió. Després amb una *falç* se'n feien parts iguals que rebien el nom de *pastons*, amb tanta precisió, que rares vegades n'hi havien d'afegir o treure'n, i és *pastava* cada *pastó* per separat fins a deixar el *pastó* dúctil i compacte, que l'aprenent, cuidava de col·locar-los arreglats al *taulell* del *torn* per tal que el *mestre cantirer* pogués agafar-los des del *banc* de treball. Aquest, al començar, aixecava el *pastó* i l'aplastava damunt del *plat* o *pa* del *torn*; aleshores és mullava les mans, -

operació contínuament repetida-, posant-les dins de l'*aigué*. L'operari amb gran destresa, manipulava el fang mentre la *roda* anava rodant impulsada pel peu dret. Els seus dits, nervuts i àgils, es vinclaven i s'estiraven tot acariciant la pasta, a voltes amb força i energia a l'hora de *pujar, abaixar i escanyar* la peça, com al tornar-la a *pujar*, i amb suavitat i cura, a l'hora de *tancar-la* que precisava més habilitat, servint-se de les puntes dels dits, deixant el *melic*, com si fos la signatura final.

Per tot aquest procés, el cantirer s'ha servit de l'*escafeta* (peça de fusta de noguera amb un forat per posar-hi el dit gros) i l'*allisador* (de canya esberlada) que suaument s'aplicava damunt la superfície del *silló* o *cantir* ja acabat. Faltava treure'l del plat. *Tallar el silló*, que se'n deia, i per això, és feia passar un *fil* entre la base i el *plat*, sense deixar de *rodar*.

El cantirer, quan treia la peça del *plat*, ho feia amb molta cura ajudat de les dues mans, i la col·locava a la plataforma adjunta al *torn*.

No se el perquè, i potser ni els mateixos cantirers sabrien dar-nos l'explicació. Potser era una costum.. potser un ritus.. No ho feien sempre, però sí, més d'una vegada els havia vist amb la peça a les mans , alçar-la enlaire amb la ma dreta mirant-la fit a fit com qui mira un trofeu o com qui mira l'obra, abastant-ne la seva perfecció, abans de deixar-la al taulell.

Hi ha qui ho cantà així:

*“L'artesa, que al bell càntir dóna vida
amb tendresa de fe i encisament,
somriu quan la figura té polida...
i, l'acarona amb l'esguard, un llarg moment..”*

FI DE LA PART PRIMERA
(continuarà)